

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาโรคฟันผุในฟันน้ำนมของเด็กไทยเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างยิ่ง ส่งผลกระทบต่อสุขภาพช่องปากของประชาชนประเทศไทย กระทรวงสาธารณสุขได้มีการสำรวจสุขภาพช่องปาก ในระดับประเทศมาแล้วถึง 5 ครั้ง จากผลการสำรวจทันตสุขภาพครั้งล่าสุด ในปี พ.ศ.2543 ถึง พ.ศ.2544 พบว่าเด็กที่มีอายุ 3 ปี ซึ่งเป็นช่วงที่มีฟันน้ำนมขึ้นครบ 20 ซี่ เป็นโรคฟันผุไปแล้วถึงร้อยละ 65.7 โดยมีฟันผุเฉลี่ยคนละ 3.6 ซี่ เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเขตเมือง และเขตชนบท พบว่าเด็กอายุ 3 ปี ในเขตชนบทมีแนวโน้มฟันผุเพิ่มสูงขึ้น ฟันที่ผุส่วนใหญ่จะเป็นฟันหน้าบน การผุในเด็กจะลุกลามอย่างรวดเร็ว ถ้าไม่ได้รับการดูแลรักษา ฟันน้ำนมที่ผุเกือบทั้งหมด พบว่า อยู่ในสภาพที่ไม่ได้รับการรักษาในเด็กอายุ 3 ปี และ 5-6 ปี มีผู้ที่ฟันผุรุนแรง ในระดับที่ต้องถอนถึงร้อยละ 12.2 และ 38.6 ฟันผุที่ไม่ได้รับการรักษา มักก่อให้เกิดความเจ็บปวดทำให้เด็กเคี้ยวอาหารไม่ได้ตามปกติ อาจส่งผลให้เด็กไม่ได้รับอาหารที่จำเป็นอย่างเพียงพอ ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการ และการเจริญเติบโตของเด็กได้ (กองทันตสาธารณสุข, 2543)

ปี 2545 กรมอนามัยมีนโยบายให้ทุกจังหวัดดำเนินการสำรวจอัตราฟันผุในเด็กกลุ่มอายุ 3 ปี พบว่ามีเพียง 8 จังหวัด ที่มีอัตราฟันผุต่ำกว่าร้อยละ 60 จังหวัดส่วนใหญ่ พบอัตราฟันผุร้อยละ 70-80 มีค่าเฉลี่ยอัตราฟันผุร้อยละ 72 และมีจำนวน 15 จังหวัดที่เด็กกลุ่มนี้ที่ผุสูงมากกว่าร้อยละ 80 โดยที่ภาคเหนือมีอัตราผุ 67.0 มีค่าเฉลี่ยฟันผุ ถอน อุด 3.8 ซี่ ในปี 2546 พบว่าเด็กอายุ 1 ½ ปี เป็นโรคฟันผุไปแล้วถึงร้อยละ 18.5 จากผลการสำรวจโรคฟันผุในเขตอำเภอบ้านโฮ่ง ในปี 2547 พบเด็กอายุ 2 ปี มีโรคฟันผุร้อยละ 50 ค่าเฉลี่ยฟันผุ ถอน อุด 1.81 ซี่ (พัชรินทร์ เล็กสวัสดิ์ และคณะ, 2547) จากปัญหาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าโรคฟันผุในเด็กเล็กเป็นปัญหาที่รุนแรง และมีความสำคัญ อย่างยิ่งที่ต้องได้รับการแก้ไขโดยเร่งด่วน ในเด็กที่มีฟันผุรุนแรง และไม่ได้รับการรักษา ก่อให้เกิดความเจ็บปวด ทำให้เด็กเคี้ยวอาหารไม่ได้ตามปกติ อาจส่งผลให้เด็กไม่ได้รับอาหารที่จำเป็น อย่างเพียงพอ ซึ่งจะมีผลต่อพัฒนาการการเรียนรู้ พัฒนาการด้านบุคลิกภาพ และการเจริญเติบโตของเด็ก

แม้ว่าการดำเนินงานของกองทุนสาธารณสุข ที่ผ่านมามีการส่งเสริมสุขภาพ และป้องกันโรคฟันผุในเด็กเล็กมาแล้วระยะหนึ่ง แต่ยังไม่เพียงพอที่จะช่วยลดการเกิดโรคได้ การเกิดโรคฟันผุในฟันน้ำนม จึงเป็นปัญหาที่รุนแรงมาก เด็กในช่วงนี้ จึงเป็นวัยที่มีความสำคัญที่สุดในการป้องกันฟันผุ เพราะวัยนี้ถ้าช่องปากไม่สะอาดจะเอื้อต่อการสะสมของเชื้อจุลินทรีย์ ทำให้เกิดโรคฟันผุอย่างรวดเร็ว และมักจะจบลงด้วยการมีฟันผุทั้งปาก (rampant caries) แต่ถ้าช่วงวัยนี้ช่องปากสะอาดมีแนวโน้มว่าจะมีฟันผุน้อยหรือปราศจากฟันผุ มาตรการในการควบคุมโรคฟันผุที่สำคัญเริ่มต้น จากการปรับพฤติกรรมมารดาในการดูแลตนเอง และลูก ซึ่งมารดาเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเด็กมากที่สุด ตั้งแต่แรกเกิด มีเด็กเพียงน้อยรายที่ถูกเลี้ยงโดยบุคคลอื่น ทศนีย์ มหาวิน (2540) พบว่า ส่วนใหญ่แม่จะเป็นผู้เลี้ยงดูเด็กในช่วงแรกเกิดถึง 3 เดือนเท่านั้น หลังจากนั้นจะให้ปู่ ย่า ตา ยาย ช่วยเลี้ยงในช่วงเวลากลางวัน ดังนั้นลักษณะนิสัย และพฤติกรรมอนามัยของมารดาที่มีต่อเด็ก จึงมีส่วนสำคัญต่อสุขภาพช่องปากเด็ก และเด็กในช่วงอายุ 0-3 ปี จำเป็นต้องได้รับการดูแลจากมารดา ทั้งในด้านการทำความสะอาดช่องปาก การเลือกรับประทานอาหาร นม และเครื่องดื่มที่มีรสหวาน ตลอดจน การไปพบทันตแพทย์ เพื่อได้รับการตรวจเฝ้าระวังอย่างต่อเนื่อง ได้รับการป้องกันและดูแลรักษาสุขภาพช่องปาก เนื่องจากสภาพสังคมในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง ส่งผลให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปในหลายเรื่อง เช่น การเลี้ยงดู การบริโภคอาหาร การทำความสะอาดฟัน และการใช้บริการทางทันตสุขภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการเกิดโรคในช่องปากที่ต่างกันด้วย ในปัจจุบันลักษณะที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยเหลือครอบครัว ส่งผลให้การเลี้ยงดูเด็กก็เปลี่ยนไป ช่วงเวลาการเลี้ยงดูด้วยนมแม่สั้นลง เปลี่ยนไปใช้นมขวดมากขึ้น การเลี้ยงดูด้วยนมขวดไม่ถูกวิธี พฤติกรรมการเลี้ยงดูบางอย่างที่ไม่เหมาะสม เช่น การดุนนมขวดไม่คั้นน้ำตาม และนอนหลับคาขวดนม โดยเฉพาะอย่างยิ่งนมชนิดหวาน การเติมน้ำตาลในนม และอาหาร การให้นมมือเด็กแก่เด็กที่อายุไม่เกิน 1 ปี การให้เด็กกินน้ำอัดลม และขนมกรอบ ตั้งแต่อายุไม่ถึง 1 ปี (สุวิภา อนันต์ชนสวัสดิ์, 2535) การที่ผู้ปกครองยอมให้เด็กดุนนมก่อนนอน และหลับคาขวดนมนั้นก็เพื่อไม่ให้เด็กตื่นง่าย ส่วนอายุที่เลิกขวดนมโดยประมาณอายุ 2-3 ปี คือจนกว่าเด็กจะยอมเลิกเอง เนื่องจากเห็นตัวอย่างจากเพื่อนบ้านร่วมกับพื้นฐานความเข้าใจของผู้ปกครอง ว่านมทำให้เด็กเจริญเติบโต ผู้ปกครองจึงต้องการให้เด็กได้รับนมมากๆ การดูจากขวดทำให้เด็กกินนมได้มากกว่า เมื่อเทียบกับการดื่มจากแก้ว นอกจากนั้น แม่มีความคิดว่าเป็นช่วงเวลาที่มีความสุขของเด็ก จึงไม่อยากบังคับให้ลูกเลิกนมขวด แม้จะรู้ว่าเวลาที่ฟันผุเกิดจากการกินนมขวดแล้วไม่ได้คั้นน้ำตาม ทั้งยังได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ต้องการให้เด็กได้รับนมเพื่อช่วยในการเจริญเติบโต หรือบางครั้งอบครัวก็ให้เด็กกินนมแทนข้าวเนื่องจากเด็กไม่กินข้าว (ฉลองชัย สกลวสันต์, 2547)

นับตั้งแต่ปี 2545 กรมอนามัยมีนโยบาย ให้สถานบริการของกระทรวงสาธารณสุข โดยเริ่มตั้งแต่หญิงตั้งครรภ์จะต้องได้รับการดูแลทันตสุขภาพ รวมทั้งดูแลเด็กในคลินิกเด็กดี ในปี 2546 ได้สนับสนุนให้ดำเนินงานอย่างเข้มข้นขึ้นภายใต้ “โครงการแม่ลูกฟันดี 102 ปี สมเด็จย่า” ระหว่างปีงบประมาณ 2546-2548 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทางฝ่ายทันตสาธารณสุข โรงพยาบาลบ้านโฮ่ง จึงได้ดำเนินงานเสร็จสิ้นตามโครงการ ซึ่งได้จัดโปรแกรมการดูแลเอาใจใส่ให้มีสุขภาพช่องปากที่ดีด้วยตนเองของมารดา การให้ความรู้ สร้างทัศนคติ ฝึกปฏิบัติอันเป็นประโยชน์ต่อทันตสุขภาพ ที่มีผลกระทบทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อการดูแลสุขภาพช่องปากเด็กวัย 0-3 ปี ซึ่งดำเนินงานทันตสาธารณสุขในกลุ่มเป้าหมาย 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มหญิงมีครรภ์ที่มาฝากครรภ์ในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ มีนโยบายให้จัดกิจกรรมตรวจฟัน ขูดหินปูน และให้ทันตสุขภาพศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมให้แม่มีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้องในการดูแลสุขภาพของเด็กทารก และดูแลต่อเนื่องแก่เด็กที่คลอดออกมาแล้ว ที่มารับการฉีดวัคซีนในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ มีการตรวจสุขภาพช่องปากในเด็กที่มารับวัคซีนและแปรงสีฟันอันแรกของหนู เมื่ออายุ ได้ ๑-2 ปี ได้เพื่อกระตุ้นให้แม่เห็นความสำคัญของการเริ่มแปรงฟัน และฝึกทักษะของมารดาในการแปรงฟันให้ลูก รวมทั้งมีการตรวจฟัน ให้ทันตสุขภาพศึกษา และให้บริการทันตกรรมป้องกัน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวผู้ศึกษาจึงสนใจศึกษา สภาวะฟันผุ อนามัยช่องปาก และพฤติกรรมของมารดาในการดูแลเอาใจใส่สุขภาพอนามัยช่องปากของลูก ทั้งด้านการบริโภคอาหาร การทำความสะอาดช่องปาก การตรวจสุขภาพช่องปาก และการรับบริการทันตกรรม ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าร่วมโครงการ และไม่เข้าร่วมโครงการแม่ลูกฟันดี 102 ปี สมเด็จย่า กับพฤติกรรมดูแลอนามัยช่องปากของมารดา และผลการศึกษาที่ได้จะนำไปใช้เป็นแนวทางการพัฒนา การดำเนินงานส่งเสริม ป้องกันทันตสุขภาพในมารดา และเด็กอายุ 2-3 ปี ต่อไป

คำถามของการศึกษา

1. สภาวะฟันผุ สภาวะอนามัยช่องปาก ในเด็กอายุ 2-3 ปี เป็นอย่างไร
2. พฤติกรรมการดูแลอนามัยช่องปากของมารดา ในด้านการบริโภค การทำความสะอาดช่องปาก การตรวจสุขภาพช่องปาก และการรับบริการทันตกรรมเป็นอย่างไร
3. พฤติกรรมในการดูแลสุขภาพอนามัยช่องปากของมารดาจากการที่ได้เข้าร่วมโครงการฯและไม่เข้าร่วมโครงการฯ มีความแตกต่างกันอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อประเมินสภาวะฟันผุในฟันน้ำนม อนามัยช่องปาก ของเด็กอายุ 2-3 ปี ในอำเภอ บ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมในการดูแลสุขภาพอนามัยช่องปากโดยมารดาของเด็กอายุ 2-3 ปี ในอำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง การเข้าร่วมโครงการฯ และไม่เข้าร่วมโครงการฯ กับ พฤติกรรมในการดูแลสุขภาพอนามัยช่องปากโดยมารดา ของเด็กอายุ 2-3 ปี

คำจำกัดความ

พฤติกรรมสุขภาพ หมายถึง คุณสมบัติส่วนบุคคลต่างๆ เช่น ความเชื่อ ความคาดหวัง แรงจูงใจ ค่านิยม การรับรู้ และองค์รวมความรู้อื่นๆ นอกจากนี้ยังรวมทั้งลักษณะบุคลิกภาพ ความรู้สึกและอารมณ์ ลักษณะอุปนิสัยและรูปแบบพฤติกรรมที่ปรากฏเด่นชัด การกระทำและนิสัย ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับการส่งเสริมสุขภาพ การฟื้นฟูสภาพ และการป้องกันสุขภาพ

พฤติกรรมกรรมการดูแลสุขภาพอนามัยช่องปาก หมายถึงการดูแลรักษาสุขภาพอนามัยช่องปากของเด็กในหัวข้อต่างๆดังนี้

- 1) การดูแลการบริโภคของเด็ก
- 2) การดูแลความสะอาดช่องปากเด็ก
- 3) การตรวจสุขภาพช่องปากและการรับบริการทางทันตกรรม

การดูแลการบริโภคของเด็ก หมายถึง การเลือกชนิด และประเภทของนม อาหาร และ เครื่องดื่ม ให้แก่เด็ก และการอนุญาตให้เด็กได้รับประทานในช่วงเวลาต่างๆ ในขณะที่มารดาดูแล

การดูแลความสะอาดช่องปากเด็ก หมายถึง การดูแลทำความสะอาดช่องปากเด็ก เหมาะสมตามวัย ตลอดจนการดูแลอุปกรณ์ในการทำ ความสะอาดช่องปาก และการควบคุมกำกับการแปรงฟันของเด็กที่มีฟันขึ้นแล้ว

การตรวจสุขภาพช่องปาก และการรับบริการทันตกรรม หมายถึง การตรวจสุขภาพช่องปาก การพาเด็กไปพบทันตบุคลากร เพื่อการส่งเสริม ป้องกัน รักษา โรคในช่องปาก เช่นการเคลือบฟลูออไรด์วานิช การเคลือบหลุมร่องฟัน การอุดฟัน ถอนฟัน และอื่นๆ

มารดา หมายถึง หญิงที่ผ่านการสมรส และตั้งครรภ์ เคยเข้ามารับการฝากครรภ์ในคลินิกอนามัยแม่และเด็กได้รับการ ตรวจสอบสุขภาพช่องปาก และแนะนำเข้าร่วมโครงการ “แม่ลูกฟันดี 102 ปี สมเด็จพระเจ้า” ณ ฝ่ายทันตธารณสุข โรงพยาบาลบ้านไธสง

อนามัยช่องปาก หมายถึง สุขภาพของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพภายในช่องปาก โดยการประเมินผลสุขภาพของบุคคลได้จาก ดังนี้

สถานะฟันผุ (Dental caries status) เป็น โรคที่เกิดขึ้นกับเด็กที่ฟันขึ้นมาในช่องปาก ฟันผุจะเริ่มเกิด และลุกลามอย่างรวดเร็ว มองเห็นเป็นรูชัดเจนซึ่งมีเครื่องชี้วัดความรุนแรงของโรคฟันผุที่ใช้ทั่วไป ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ฟันผุ ถอน อุด สำหรับในฟันน้ำนม (Decayed Missing and Filled Primary Teeth dmft) มีหน่วย เป็นซี่ ต่อคน

สถานะคราบจุลินทรีย์ การวัดปริมาณคราบจุลินทรีย์สะสมในช่องปากเด็ก โดยประเมินความสามารถของมารดาในการแปรงฟันเด็ก โดยใช้ดัชนี (Plaque Index) วัดตำแหน่งการเกิดแผ่นคราบจุลินทรีย์ ด้วยการย้อมสีฟันตรวจฟันซี่หน้าบน ตำแหน่งที่ 52, 51, 61, 62 โดยการให้คะแนนบริเวณติดสีย้อมฟัน

เด็ก 2-3 ปี หมายถึง เด็กอายุตั้งแต่ 2 ปี 11 เดือน 29 วัน จนกระทั่งอายุ 3 ปี 11 เดือน 29 วัน ณ วันที่สำรวจสถานะทันตสุขภาพและเป็นเด็ก ที่มารดาเข้าร่วม และไม่เข้าร่วม โครงการ “แม่ลูกฟันดี 102 ปี สมเด็จพระเจ้า” ของโรงพยาบาลบ้านไธสง จังหวัดลำพูน ในระหว่างปี 2546-2548

โครงการ “แม่ลูกฟันดี 102 ปี สมเด็จพระเจ้า” หมายถึง เป็นโครงการที่จัดขึ้นของกรมอนามัย เนื่องในวโรกาส ครบรอบ 102 ปี วันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในวันที่ 21 ตุลาคม 2545 จึงถือเป็นโอกาสที่กระตุ้น การทำงานตามนโยบายสร้างนำ ซ่อมโดยถือเป็นการดำเนินงานส่งเสริมสุขภาพช่องปากในหญิงตั้งครรภ์ และให้การเฝ้าระวังทันตสุขภาพของลูกอย่างต่อเนื่องจนถึงอายุ 0-3 ปี โดยจัดทำเป็นโครงการระยะยาว ในเดือนธันวาคม 2546-กันยายน 2548 โดยมีการจัดโปรแกรมการดูแลเอาใจใส่ให้มีสุขภาพช่องปากที่ดีด้วยตนเอง

การเข้าร่วมโครงการของหญิงตั้งครรภ์ หมายถึง การสมัครใจเข้าร่วมโครงการและได้ลงทะเบียน มาเข้าโปรแกรมการดูแลอนามัยช่องปากตั้งแต่ครั้งแรก และได้มาร่วมกิจกรรมฝึกทักษะการปฏิบัติการแปรงฟัน รูปแบบโปรแกรมการดูแลอนามัยช่องปากที่จัดกิจกรรมดังนี้

ไตรมาสแรก คือ ตรวจสอบสุขภาพช่องปาก กิจกรรมในการให้ความรู้และฝึกปฏิบัติทักษะการแปรงฟัน

ไตรมาสที่สอง คือ กิจกรรมการฝึกปฏิบัติทักษะการแปรงฟันเปรียบเทียบผล ครั้งก่อนและรับบริการรักษาทางทันตกรรมตามความเหมาะสม ในช่วงอายุครรภ์ 4-6 เดือน

ไตรมาสที่สาม คือ กิจกรรมในการติดตามผล จากการกลับไปฝึกปฏิบัติทักษะ การแปรงฟันที่บ้านของผู้เข้าร่วมโครงการ

โปรแกรมการดูแลอนามัยช่องปากของเด็กอายุตั้งแต่ 6 เดือน-3 ปี ดังนี้

เด็กอายุ 6 เดือน ได้รับการ ตรวจสอบสภาพช่องปาก ได้รับความรู้เหมาะสมตามวัย ฝึกทำความสะอาดช่องปากเด็ก

เด็กอายุ 9 เดือน ได้รับการ ตรวจสอบสภาพช่องปาก ได้รับความรู้เหมาะสมตามวัย พร้อมแจกแปรงอันแรกของหนู ฝึกทำความสะอาดช่องปากเด็ก ทาฟลูออไรด์วานิช

เด็กอายุ 1 ½ ปี ได้รับการ ตรวจสอบสภาพช่องปาก ได้รับความรู้เหมาะสมตามวัย พร้อมแจกแปรงฟันให้เด็ก ฝึกทำความสะอาดช่องปากเด็ก ทาฟลูออไรด์วานิช

อายุ 2 ปี ได้รับการตรวจสอบสภาพช่องปาก ได้รับความรู้เหมาะสมตามวัย พร้อมแจกแปรงฟัน ให้เด็ก ฝึกทำความสะอาดช่องปากเด็ก ทาฟลูออไรด์วานิช

อายุ 3 ปี ได้รับการ ตรวจสอบสภาพช่องปาก ได้รับความรู้เหมาะสมตามวัย พร้อมแจกแปรงฟันให้เด็ก ฝึกทำความสะอาดช่องปากเด็ก เคลือบหลุมร่องฟัน

มารดาที่ไม่เข้าร่วมโครงการ หมายถึง หญิงมีครรภ์ที่มาฝากครรภ์ที่โรงพยาบาลบ้านโฮ่ง แต่ไม่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ ไม่ได้รับการฝึกปฏิบัติทักษะการแปรงฟันในขณะที่ตั้งครรภ์ ไม่มีการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง